

Państwowe Muzeum na Majdanku

Raport roczny 2019

Spis treści: 75-lecie Państwowego Muzeum na Majdanku / Dialog współczesności z tradycją / Historia wojenna w pamięci rodzinnej / Muzeum nagrodzone / Rocznice / By poznać lepiej Muzeum / Bezcenne pamiątki / Remont najważniejszych obiektów muzealnych / Frekwencja / **Sobibór.** Nowe muzeum / Konserwacja relikwii sobiborskich

ISBN: 978-83-62816-59-0
LUBLIN 2020

Państwowe
Muzeum
na Majdanku

Raport
roczny 2019

Po raz 75. odbywa się na Majdanku uroczystość, której głównym celem jest oddanie czci pomordowanym i uhonorowanie ocalałych. Ma ona jednak szczególnie charakter, jest bowiem spotkaniem kilku pokoleń. Są z nami więźniowie Majdanka i ich potomkowie. Jesteśmy im wszystkim głęboko wdzięczni za obecność, możliwość rozmowy i wspólną refleksję nad teraźniejszością i przyszłością Muzeum na Majdanku – miejsca pamięci, tak ważnego nie tylko dla historii Lublina.

Wyryte na fryzie Mauzoleum przestanie, które jest fragmentem wiersza Franciszka Fenikowskiego „Msza żałobna”, nabiera dzięki temu dialogowi nowego znaczenia. Przypomnijmy te kluczowe wersy: „Z pokolenia niech głos nasz idzie w pokolenie: o pamięć, nie o zemstę proszą nasze cienie! Los nasz dla Was przestroga ma być – nie legendą. Jeśli ludzie zamilkną, głązy wołać będą!”

Warto zauważyć, że w tych poruszających słowach, napisanych pół wieku temu, zawarte są najważniejsze myśli współczesnych badań nad pamięcią w kontekście II wojny światowej. Badacze zajmujący się problematyką upamiętniania mówią o pamięci komunikacyjnej i pamięci kulturowej. Ta pierwsza to opowieści o przeszłości przekazywane z pokolenia na pokolenie, głównie w obrębie rodziny. Obejmuje ona trzy–cztery generacje, a więc okres 75–100 lat. Pamięć kulturowa funkcjonuje inaczej, poprzez formy materialne, praktyki rytualne, za pośrednictwem przekazu medialnego i narracji muzealnych.

Pamięć komunikacyjna i pamięć kulturowa nachodzą na siebie, przekaz międzypokoleniowy jest bowiem elementem publicznej reprezentacji przeszłości. W procesie tym coraz większą rolę odgrywają materialne pozostałości historyczne, trwałe ślady pamięci znajdujące się w przestrzeniach pobożowych. Są one owymi głązami z wiersza Fenikowskiego.

Ale nie nadszedł jeszcze czas na milczenie...

Bo los Ich dla nas przestroga ma być – nie legendą!

Tomasz Kranz

Dyrektor Państwowego Muzeum na Majdanku

Dla zgromadzonej publiczności wystąpili: sopranistka **Hanna Okońska**, pianista **Mateusz Krzyżowski** oraz zespół Orkiestry Symfonicznej Filharmonii Lubelskiej pod batutą **Wojciecha Rodka**

Dialog współczesności z tradycją

Minęło 75 lat od powstania Państwowego Muzeum na Majdanku (PMM). Większość wydarzeń w roku 2019 odwoływała się do obchodów tej rocznicy. Nasza instytucja, spajając w sobie przeszłość, teraźniejszość i przyszłość, zmienia się. Sięgamy po współczesne środki artystyczne, jednocześnie kontynuując tradycyjne sposoby upamiętniania.

W październiku, w związku z jubileuszem Muzeum, odbyła się konferencja naukowa „**Historia w przestrzeniach pamięci. Obóz – miejsce – muzeum**”, podczas której poruszono szeroki wachlarz tematów dotyczących muzeów martyrologicznych. Prelegenci przedstawiali referaty odnoszące się zarówno do historii, jak i rozważań nad przyszłością miejsc pamięci. Ważnymi wydarzeniami były dyskusje odbywające się poza siedzibą PMM – na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej oraz w Lubelskim Centrum Konferencyjnym.

Konferencję zainaugurował **koncert symfoniczny pt. „Historia i pamięć”** w Filharmonii im. Henryka Wieniawskiego w Lublinie dedykowany przyjaciołom Muzeum. Utwory Henryka Mikołaja Góreckiego, Mikołaja Góreckiego i Wojciecha Kilara poprzedzone zostały powitaniem gości przez dyrektora Państwowego Muzeum na Majdanku Tomasza Kranza, który podziękował pracownikom oraz byłym więźniom za tworzenie tego wyjątkowego miejsca. Wyrazy wdzięczności w formie listu skierował także Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, prof. dr hab. Piotr Gliński.

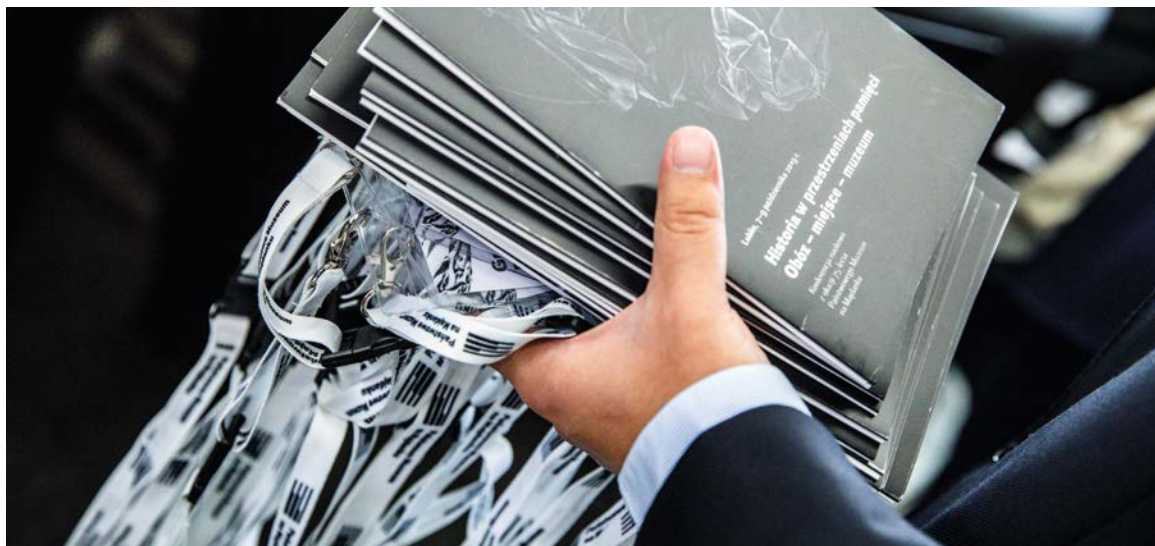
75

LAT
PAŃSTWOWEGO
MUZEUM
NA MAJDANKU

Wojciech Lenarczyk
(Dział Naukowy PMM)
podczas wystąpienia pt.
**„O spuściznie aktowej
nazistowskich obozów
koncentracyjnych
w kontekście
edycji «Majdanek
w dokumentach»”**

Konferencja była jednym
z pierwszych wydarzeń,
w którego materiałach
wdrożyliśmy w pełni nową
identyfikację wizualną
Muzeum

Na konferencję naukową
przyjechali uczestnicy
z całej Polski

Uczestnicy wydarzenia wysłuchali wyników badań publiczności w Państwowym Muzeum na Majdanku oraz Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau

W debacie prowadzonej przez Piotra Tarnowskiego pt. **„Między lokalnością i globalnością. O statusie, potencjale, szansach i zagrożeniach muzeów martyrologicznych w Polsce”** wzięli udział: Paulina Florjanowicz, Wiesław Wysok oraz Dorota Folga-Januszewska

Nowy system identyfikacji wizualnej jest nowoczesny, prosty w formie, co jednocześnie umożliwia nadanie mu wielu znaczeń i interpretacji

Nowe formy artystyczne

W roku 2019 Muzeum zmieniło **identyfikację wizualną**. Dotychczasowy logotyp, odwołujący się do symbolu Pomnika-Bramy, spełniał swoją rolę od ponad dekady. Praca nad tączęniem przeszłości, terażniejszości oraz przyszłości wymaga dostosowania się do zmian, jakie niesie ze sobą pamięć kulturowa i dialog z nowym pokoleniem odbiorców. Z tego powodu postawiliśmy na minimalizm i silną rozpoznawalność. Abstrakcyjna forma uspólnia graficznie wizerunki miejsc pamięci na Majdanku, w Bełżcu i Sobiborze.

Nową formą komunikacji z publicznością muzeum było wydanie w maju **komiksu *Chleb wolnościowy*** autorstwa Pawła Piechnika. Graficzne opowieści o losach jedenastu więźniów KL Lublin zobrazowane zostały na podstawie relacji ocalałych. Wydawnictwu towarzyszyła wystawa umieszczona w przestrzeni miasta, złożona z 15 plansz pochodzących z komiksu. Publikacja stała się tematem seminariów dla nauczycieli, zajęć z młodzieżą, a sam autor był gościem cyklu warsztatów plastycznych i spotkań autorskich promujących album w całej Polsce. *Chleb wolnościowy* był także prezentowany podczas targów książek oraz festiwalu Falkon.

Drugą, zupełnie nową w historii Muzeum formą artystyczną był **mural** autorstwa Marcina Czai. Lokalizacja, u zbiegu Drogi Męczenników Majdanka z ulicą Wolską, nie była przypadkowa, ponieważ w czasie okupacji niemieckiej osoby przywiezione w transportach rozpoczynały marsz z pobliskiej rampy kolejowej przy ul. Wrońskiej do Konzentrationslager Lublin. Mocny graficznie, bogaty w symbole i znaczenia, utrzymany w komiksowej, lecz nietrywialnej estetyce mural przedstawia przedmioty osobiste, pamiątki po ofiarach obozu, stanowiące centralną część muzealnych zbiorów.

W grudniu swoją premierę miały **dwa filmy** zrealizowane przez grupę Motion Pikcher. Pierwszy z nich odwołuje się do misji muzeum, jaką stanowi troska o pamięć miejsca po byłym obozie. To uniwersalne przestanie byłych więźniów, naocznych świadków historii, do przyszłych pokoleń. Drugim obrazem, który powstał z okazji 75-lecia Państwowego Muzeum na Majdanku, była produkcja ukazująca codzienną pracę muzealników.

Agnieszka Kowalczyk-Nowak (rzecznik prasowy PMM), Izabela Tomaszewicz (Dział Wystawienniczy PMM) oraz Paweł Piechnik podczas majowej premiery komiksu

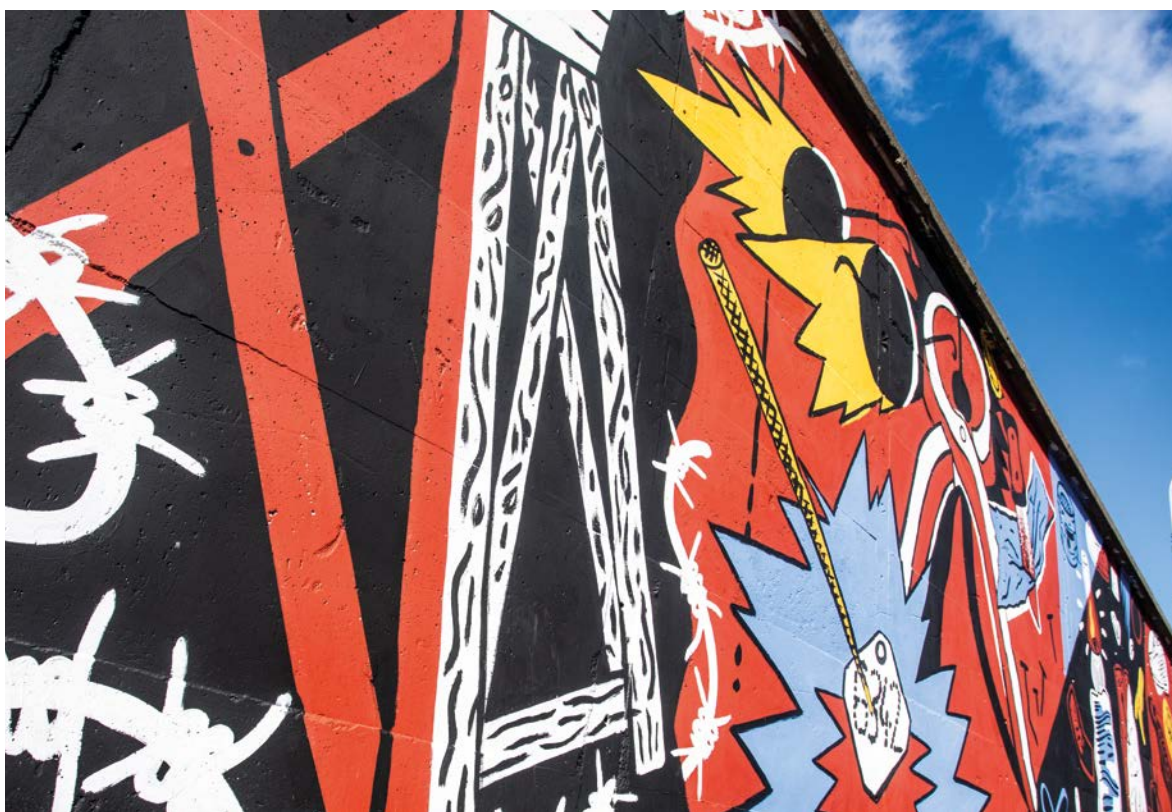
Krzysztof Stanek
(Sekcja ds.
komunikacji i promocji
PMM) podczas
inauguracji muralu

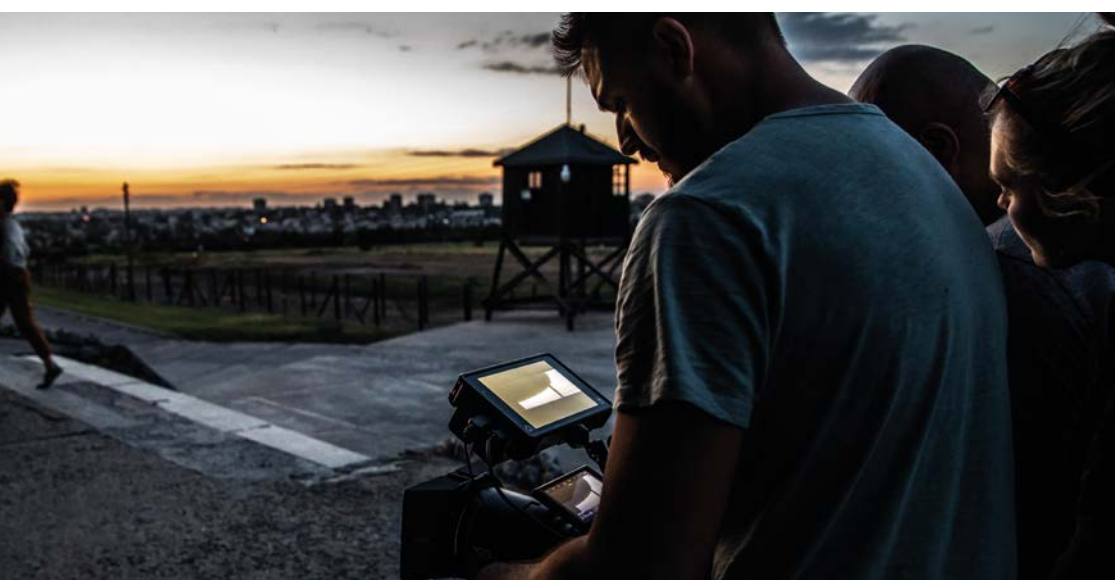

Krakowski artysta
Marcin Czaja przez
kilka dni pracował
nad stworzeniem
42-metrowego
muralu, który
stanowi nową formę
zainteresowania
mieszkańców
Lublina muzealnym
przekazem

Projekt muralu
ma na celu
upamiętnienie
ludzi boleśnie
doświadczonych
przez uwięzienie
w niemieckim
obozie na Majdanku

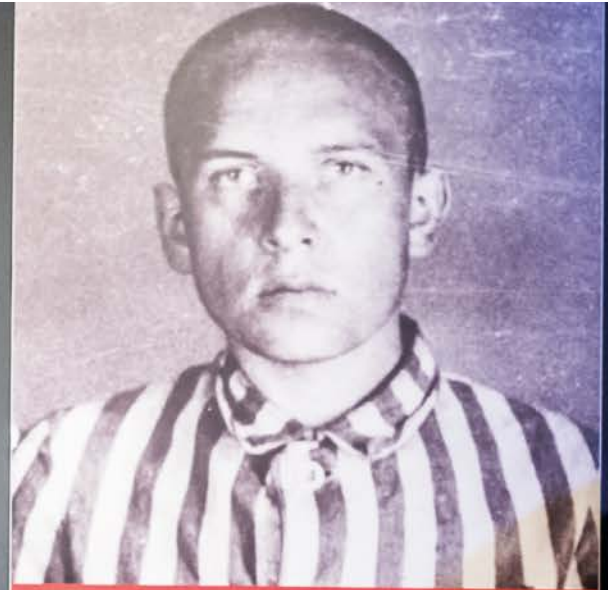
Za realizację filmów odpowiada tódzka grupa filmowa Motion Pikczer. Reżyserem produkcji był **Michał Liszcz**

Kulisy pracy nad filmem **Pamiętam**. Na zdjęciu: Zdzisław Badio, były więzień KL Lublin

Zjazd Rodzin Więźniów Majdanka „Pokolenia”.

Ewa Sztaba-Chmielarz, córka
Romualda Sztaby (byłego więźnia
KL Lublin), wraz z mężem, podczas
pamiątkowego zdjęcia na tle
wystawy „Więźniowie Majdanka”

ROMUALD SZTABA

Urodzony w 1913 r. w Dębrowie Gómiczej. Lekarz. Aresztowany w styczniu 1941 r. za przynależność do tajnej organizacji. Przebywał w więzieniu w Mysławicach, następnie w KL Auschwitz. Na Majdankę przewieziony w grupie lekarzy w lutym 1942 r., w okresie organizowania opieki medycznej w obozie. Otrzymał numer 16. Pracował jako lekarz w szpitalu obozowym; działał w obozowym ruchu oporu. W kwietniu 1944 r. w transporcie ewakuacyjnym przeniesiony do KL Gross-Rosen, następnie do obozu w Litzmerzycach. Po wojnie został profesorem chirurgii dziecięcej Akademii Medycznej w Gdańsku. Świadek oskarżenia w procesie załogi Majdanka w Düsseldorfie. Zmarł w 2002 r.

Born in 1913 in Dębrowa Gómicza. He was a physician. He was arrested in January 1941 for belonging to a secret organization. He was imprisoned in Mysławice, then in KL Auschwitz. He was brought to Majdank with a group of doctors in February 1942, during the phase of organizing the first forms of medical care in the camp. He was given number 16. He worked as a doctor in the camp hospital and was active in the resistance movement. In April 1944 he was transferred to KL Gross-Rosen in an evacuation transport, then to the camp in Litzmeritz. After the war, he was a professor of pediatric surgery at the Medical University of Gdańsk. He was a prosecution witness in the trial of the Majdank crew in Düsseldorf. He died in 2002.

WYKAZANIE W SZPITALACH

Widziałem przesłanie napisane przez Litwinów na skin. Chory miał w wieku 12-14 lat. Wypróbowano różne odnośniki organizmowe. Zabrał 2 szklanki mleku nie wykastrowano do gęsi i nie dożyłował z tym. Miałony tylko promieniował chorobą z bakteriami grupowymi. Szklanki przygotowywano odrobnie namoczone z ciętymi porokami. Ciężko było w szpitalu wypróbować szklanki. Widać było z infekcją i temperaturą. Był to nasz lekarz (nie szpitalny). Chociaż nie był jeden za drugim takich wypadków. Działu otrzymano szklanki wódkę, nie bardzo było się drażnić. Na środku stał

można było, bóg wie. Tętno było na poziomie - 100. Zabrał także szklankę z mlekiem, nie udało się zabrać z mlekiem, gdyż nie udało się „zatrzymać”

Historia wojenna w pamięci rodzinnej

W lipcu 2019 roku odbył się pierwszy **Zjazd Rodzin Więźniów Majdanka „Pokolenia”**. Najważniejszą częścią spotkania były przygotowane przez gości prezentacje dotyczące swoich bliskich oraz relacje ostatnich Ocalałych. Dzięki temu uczestnicy mogli nie tylko poznać się wzajemnie, ale zobaczyć, jak historia Majdanka wpisała się w wojenne losy każdej z rodzin. Goście mieli okazję poznać dorobek Muzeum podczas wykładów oraz prezentacji muzealiów i materiałów archiwalnych. Spotkanie pozwoliło zbudować i zacieśnić przyjacielskie relacje między jego uczestnikami oraz pracownikami naszej instytucji.

Podtrzymywanie pamięci przekazywanej międzypokoleniowo było tematem spotkania **„Majdanek w pamięci rodzinnej”**. Podczas wrześniowego wydarzenia realizowanego w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego, Jan Balcerzak – syn Stefanii Błońskiej-Balcerzak – wspominał swoją matkę. Przedstawił jej losy w czasie wojny, a także opisał jej karierę aktorską. W niezwykle żywy i ciepły sposób opowiedział, jak pogodną i nieszablonową była osobą.

Wydarzenia 2019 roku zakończyliśmy spotkaniem filmowym **„Podróże w rodzinną przeszłość czasów wojny”**, podczas którego uczestnicy obejrżeli trzy filmy dokumentalne opowiadające o podążaniu przez rodziny szlakiem wojennych doświadczeń ich bliskich: *Rediscovering Pape*, *Mata Zagłada* oraz *Najbrzydszy samochód świata*. Po projekcji rozmawialiśmy o tym, jak kolejne pokolenia rodzin przeżywają konfrontację z miejscami traumatycznych przeżyć wojennych ich najbliższych.

Wydarzenia filmowe organizowane są w Sali Audytoryjnej Centrum Obsługi Zwiedzających

Stanisława Kruszewska, była więźniarka KL Lublin oraz zastępca dyrektora PMM Wiesław Wysok

Uczestnicy spotkania „Majdanek w pamięci rodzinnej” podczas oglądania rodzinnych albumów Stefania Błońskiej

Podczas Zjazdu Rodzin Więźniów Majdanka goście obejrzeni wystawę **„Zostawili po sobie...”**, zapoznali się z tajemnicami konserwacji relikwii poobozowych oraz wysłuchali wielu wzruszających wspomnień

Jerzy Jeżewicz oraz Aleksandra Szymula (Dział Muzealiów PMM) podczas prezentacji fotografii poddanych zabiegom konserwatorskim

Cykl **„MajdaneK w pamięci rodzinnej”** był okazją do poznania postaci Stefania Błońskiej oraz do obejrzenia rodzinnych pamiątek po byłej więźniarce KL Lublin. Na zdjęciu u góry: Jan Balcerzak, syn bohaterki spotkania

Marek Górski (opiekun ekspozycji PMM) oraz Marta Grudzińska (Dział Naukowy PMM) podczas **Zjazdu Rodzin Więźniów Majdanka „Pokolenia”**

Jury konkursu „Książka Roku” organizowanego przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Lublinie uhonorowało album **Wydobyte z popiołów. Przedmioty osobiste ofiar niemieckiego obozu zagłady w Sobiborze**. Po lewej: autor projektu graficznego Izabela Tomaszewicz (Dział Wystawienniczy PMM), po prawej – redaktor publikacji dyrektor PMM Tomasz Kranz

Nowa identyfikacja wizualna została doceniona w IV edycji przeglądu **Muzeum Widzialne** organizowanego przez Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów (NIMOZ). Ewelina Kruszewska (Dział Wystawienniczy PMM) i Krzysztof Stanek odbierali nagrodę podczas gali w Muzeum Miasta Gdyni

Po raz trzeci z rządu publikacja naszego wydawnictwa otrzymała Wawrzyn Pawła Konrada. W roku 2018 nagrodzony został album **Dzielnice zagłady. Niemieckie getta dla Żydów w okupowanym Lublinie**, a w 2017 książka **Majdanek w dokumentach**.

Muzeum nagrodzone

2019 to rok wyróżnień dla Państwowego Muzeum na Majdanku. Publikacja *Wydobyte z popiołów. Przedmioty osobiste ofiar niemieckiego obozu zagłady w Sobiborze* została nagrodzona przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie **Wawrzynem Pawła Konrada** za książkę roku 2019.

Nową identyfikację graficzną Muzeum doceniono w ogólnopolskim konkursie Muzeum Widzialne, w którym zdobyliśmy **III miejsce w kategorii „Identyfikacja muzeum”**.

W lipcu prezydent Krzysztof Żuk wręczył Państwowemu Muzeum na Majdanku medal **Zastużony dla Miasta Lublin** „w uznaniu za nieoceniony wkład w upamiętnianie ofiar Majdanka”.

75. rocznica likwidacji KL Lublin.

Od lewej:

Antoni Holc, Helena Niemczycka,
Genowefa Makara, Zdzisław Niedbata,
Jadwiga Branecka, prof. dr hab.
Piotr Gliński, Józef Psiuk, Janina
Mielniczuk, Stanisława Kruszewska,
Jerzy Jeżewicz

Rocznice

W roku 2019 minęło **75 lat od likwidacji niemieckiego obozu koncentracyjnego na Majdanku**. Lipcowe uroczystości rozpoczęły się przemarszem uczestników Drogą Hołdu i Pamięci od Pomnika-Bramy pod Mauzoleum, w którym uczestniczyli: przedstawiciele władz centralnych i samorządowych, korpusu dyplomatycznego, byli więźniowie i rodziny osadzonych na Majdanku, pracownicy muzeum, delegacje oraz mieszkańcy Lublina. W ten symboliczny sposób upamiętniono ofiary obozu oraz tych, którym udało się przeżyć. Na dalszą część uroczystości składały się oficjalne wystąpienia. Przemówienia wygłosili: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, prof. dr hab. Piotr Gliński, Prezes lubelskiego okręgu Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych Zdzisław Badio, reprezentantka rodzin byłych więźniów obozu Ewa Sztaba-Chmielarz oraz dyrektor Państwowego Muzeum na Majdanku dr Tomasz Kranz.

» —————
Zdzisław Badio powiedział:

„My, byli więźniowie obozu koncentracyjnego na Majdanku, nasi rodzice, dziadkowie, pradziadkowie, prosimy w imieniu własnym i tych, przy których prochach stoimy – przekazujcie naszą historię kolejnym pokoleniom. Pamiętajcie o nas, ale i przebaczajcie, bo tylko dzięki przebaczeniu możliwe jest tak potrzebne nam wszystkim pojednanie. Pamiętajcie!”

————— »

Piotr Tołkin opowiedział o głównych założeniach dzieła swojego dziadka, m.in. o nawiązaniach do Bram Piekieł z *Boskiej komedii* Dantego Alighieri

Dyrektor Tomasz Kranz podczas wygłaszania przemówienia z okazji 75. rocznicy likwidacji KL Lublin

75. rocznica likwidacji KL Lublin była jedną z najważniejszych dat obchodzonych w ubiegłym roku. Wśród gości znaleźli się przedstawiciele rządu Rzeczypospolitej Polskiej, władze miasta Lublin, władze województwa lubelskiego, byli więźniowie niemieckiego obozu koncentracyjnego oraz ich rodziny

Debata „**Rzeźba, która zmieniła krajobraz Lublina – 50 lat pomnika Majdanek**”

Tomasz Hanejko (kierownik MMP w Bełżcu) podczas seminarium „Historia – Edukacja – Pamięć”

W tym roku obchodziliśmy także **50. rocznicę powstania Pomnika Walki i Męczeństwa**. Dzieło autorstwa Wiktora Totkina i Janusza Dembka to jeden z najbardziej rozpoznawalnych obiektów w Lublinie, a jednocześnie jeden z największych i najciekawszych pomników, jakie powstały w Polsce i Europie dla uczczenia ofiar II wojny światowej. Z okazji tego jubileuszu w Akademickim Centrum Kultury „Chatka Żaka” zorganizowaliśmy spotkanie z Piotrem Totkinem – wnukiem autora, Andrzejem Sotygą – współautorem założenia pomnikowego Muzeum i Miejsca Pamięci w Bełżcu, a także Piotrem Michalewiczem – współautorem będącego obecnie w realizacji Muzeum i Miejsca Pamięci w Sobiborze.

W 2019 r. obchodziliśmy **15. rocznicę powstania Muzeum i Miejsca Pamięci w Bełżcu**. Z tej okazji we

wrześniu zorganizowaliśmy seminarium „Historia – Edukacja – Pamięć”. Jego głównym celem była prezentacja tematów dotyczących zagłady Żydów, a także problematyki muzeów w poobozowych miejscach pamięci. Po wystąpieniach prelegentów obejrzelśmy film pt. *Kto napisze naszą historię* w reżyserii Roberty Grossman, który został udostępniony przez Fundację Forum Dialogu. Kolejnym wydarzeniem był konkurs dla uczniów szkół województwa lubelskiego oraz podkarpackiego pt. „Pamięć o wojnie w mojej miejscowości”. Jego celem było zainspirowanie młodych ludzi do przeprowadzenia badań nad historią miejsca ich zamieszkania w czasie II wojny światowej. Nagrodzone prace będą zaprezentowane podczas wystawy w 2020 roku. Od 2004 roku Muzeum i Miejsce Pamięci w Bełżcu odwiedziło ok. 500 tys. osób.

Leszek Zabłocki
trafił na Majdanek
w 1943 roku po
pięciu miesiącach
przebywania
w więzieniu gestapo na
Pawiaku

Podczas wydarzeń
rocznicowych
organizujemy wykłady
oraz spotkania mające
na celu edukację
historyczną

Jakub Chmielewski
(Dział Naukowy PMM)
podczas wykładu pt.
**„Aktion Reinhardt –
deportacje
ludności żydowskiej
do niemieckich
obozów zagłady
w Bełżcu i na
Majdanku”**

Jolanta Laskowska
(kierownik
Działu Edukacji
PMM) podczas
**76. rocznicy akcji
„Erntefest”**

17 stycznia, w **76. rocznicę transportów z Pawiaka na Majdanek**, odbyło się spotkanie pt. „Koledzy z podwórka” na temat transportów polskich więźniów politycznych kierowanych do KL Lublin. Tego dnia wspólnie z pracownikami Muzeum Więzienia Pawiak przygotowaliśmy prezentacje dotyczące wydarzeń z 1943 roku. Po ich zakończeniu do rozmowy zaprosiliśmy gościa, Leszka Zabłockiego. Więzień Pawiaka oraz trzech niemieckich obozów koncentracyjnych opowiedział o czasach wojny, trudach okupacji i woli przetrwania.

Państwowe Muzeum na Majdanku organizuje także wydarzenia w przestrzeni publicznej oraz we współpracy z innymi instytucjami. W **77. rocznicę „Aktion Reinhardt”** na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej odbył się wykład otwarty pracownika Działu Naukowego PMM Jakuba Chmielewskiego pt. „Aktion Reinhardt – deportacje ludności żydowskiej do niemieckich obozów zagłady w Bełżcu i na Majdanku”.

80 lat od wybuchu II wojny światowej w przestrzeni miejskiej Lublina wspólnie z fundacją Trach zorganizowaliśmy grę terenową. Dotyczyła ona wiedzy o naszym mieście w czasach okupacji niemieckiej. Dzień wcześniej otworzyliśmy wystawę ze zbiorów Państwowego Muzeum na Majdanku pt. „**Stara śpiewka antywojenna**”. Ekspozycja złożona z dwunastu prac wykonanych na szkle, autorstwa zakopiańskich artystów ludowych, wyrażała sprzeciw wobec wojny i jej następstw. Na zakończenie obchodów uczestnicy wysłuchali opowieści o nalotach na Lublin w pierwszych dniach agresji na Polskę, wspomnień byłych więźniów obozu na Majdanku, a także obejrzelśmy wideorelacje.

3 listopada obchodziliśmy **76. rocznicę akcji „Erntefest”**. Tego dnia zgromadzeni oddali cześć ofiarom poprzez zapalenie zniczy oraz złożenie wieńców i kamieni przy obelisku upamiętniającym zamordowanych.

„Rzeźba, która zmieniła krajobraz Lublina. 50 lat Pomnika Majdanek” – wystawa prezentująca nagrodzone i wyróżnione projekty założenia pomnikowego upamiętniającego ofiary KL Lublin

Marta Jabtońska (Dział Muzealiów PMM) podczas otwarcia wystawy **„Stara śpiewka antywojenna”**

„Pod niemieckimi bombami” – miniwystawa prezentująca modele samolotów operujących w rejonie Lublina we wrześniu 1939 roku wykonane przez Krzysztofa Tarkowskiego (Archiwum PMM). Ekspozycji towarzyszył wykład i prezentacja multimedialna o tym samym tytule. Wydarzenie zorganizowaliśmy z okazji 80. rocznicy wybuchu II wojny światowej

Ewelina Kruszewska i Lech Remiszewski (Dział Wystawienniczy PMM) podczas montowania wystawy **„Przeciw wojnie”** złożonej z 33 prac graficznych dotyczących problematyki wojny, śmierci, zagłady i obozów

Anna Surdacka (Dział Muzealiów PMM) podczas prezentowania relikwii obozowych grupie nauczycieli

Jedna z nagrodzonych prac w konkursie „**Majdanek w obiektywie**” – fotografia autorstwa Kazimierza Chmiela. Przedstawia wnętrze starego krematorium, które na co dzień jest niedostępne dla zwiedzających

By poznać lepiej Muzeum

Państwowe Muzeum na Majdanku organizuje wydarzenia, których celem jest zaprezentowanie oraz przybliżenie tematów związanych z historią byłego niemieckiego obozu koncentracyjnego na Majdanku.

W kwietniu 2019 roku przygotowaliśmy konferencję „**Obiekty nad obozami**”, podczas której zaprezentowane i omówione zostały zdjęcia wykonane podczas zwiadów lotniczych nad obozami koncentracyjnymi i obozami zagłady oraz innymi miejscami eksterminacji.

Podczas marcowego spotkania „**Miłość za drutami Majdanka**” aktorzy Teatru im. Juliusza Osterwy w Lublinie, czytając obozowe wiersze i grypsy, zaprezentowali historie więźniów, którzy zakochali się w sobie podczas pobytu w KL Lublin.

Od marca do listopada odbywała się także seria spotkań pt. „**Niemi świadkowie historii**”. Podczas każdego z nich prezentowaliśmy różnego rodzaju przedmioty związane z funkcjonowaniem obozu na Majdanku. Uczestnicy mieli wyjątkową okazję zobaczenia eksponatów przechowywanych na co dzień w muzealnych magazynach.

Jak co roku na początku listopada Państwowe Muzeum na Majdanku, w ramach wydarzenia „**Zaduszki Majdankowskie**”, przybliżyła postaci, które odegrały ważną rolę w życiu obozowym – zarówno więźniów, jak i osób związanych z obozem poprzez

działalność konspiracyjną. Ubiegłoroczna edycja odbyła się na cmentarzu przy ul. Lipowej, gdzie uczestnicy w towarzystwie muzealnego przewodnika odwiedzili m.in. groby Eleonory Frenkiel-Ossowskiej, Pawła Dąbka i Marcina Gryty oraz mieszkańców Lublina zaangażowanych w konspirację i akcję pomocową – Antoniny Grygowej, Saturniny Malmowej, Wandy Szupenko, ks. Ignacego Żyszkiewicza, Danuty i Stanisława Magierskich.

W lipcu odbył się „**Marsz szlakiem ostatniego transportu z Majdanka**”. Uczestnicy pokonali trasę, którą przeszli więźniowie opuszczający obóz tuż przed jego likwidacją w lipcu 1944 roku. Było to 18 km: z terenu Muzeum, przez Lublin i Zemborzyce, do Krężnicy Jarej. Po drodze przewidziano kilka przystanków w ważnych historycznych miejscach związanych z transportem, odczytano relacje i zaprezentowano archiwalne fotografie.

W listopadzie w Państwowym Muzeum na Majdanku odbył się plener fotograficzny. Uczestnikom udostępniliśmy obiekty na co dzień zamknięte dla zwiedzających, takie jak stare krematorium czy barak z pryzami. Każdy z nich mógł również zgłosić swoje prace w konkursie na najlepszą fotografię. Zwyciężył Tomasz Smutek, który w niekonwencjonalny sposób przedstawił krematorium oraz mauzoleum.

„Majdanek w obiektywie”

był wspólną inicjatywą Państwowego Muzeum na Majdanku oraz „Kurier Lubelskiego”. Udział wzięło 30 fotografów

„Miłość za drutami”

– historii miłosne Zofii Koteckiej i Czesława Kuleszy, Ewy Waleckiej i Edwarda Laskusa, Danuty Brzosko i Andrzeja Czaykowskiego, rodziny Kozarów, Wieliczańskich dowodzą, że dla miłości nie istnieją żadne przeszkody, nawet z drutu kolczastego.

Na zdjęciu: Anna Wójtowicz (Centrum Obsługi Zwiedzających PMM) podczas inauguracji wydarzenia

„Marsz szlakiem ostatniego transportu z Majdanka”

był jednym z wydarzeń towarzyszących obchodom 75. rocznicy likwidacji KL Lublin

Cykl spotkań **„Niemi świadkowie historii”** pozwolił jego uczestnikom na poznanie historii obiektów przechowywanych w muzealnych magazynach

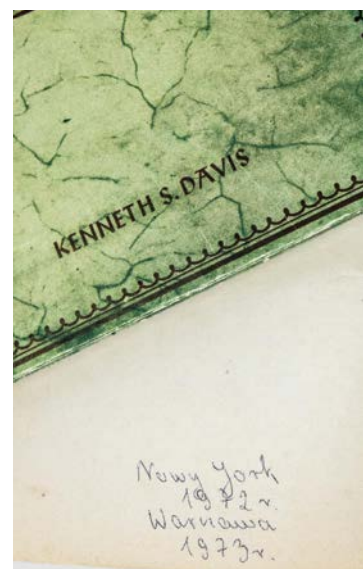

Marek Duda (Centrum Obsługi Zwiedzających PMM) podczas prezentacji **„Niemiecka Luftwaffe nad Lublinem i Lubelszczyzną w 1944 r.”** na konferencji **„Obiektywy nad obozami”**

Krzysztof Tarkowski (Archiwum PMM) oraz uczestnicy konferencji **„Obiektywy nad obozami”**

Pamiętki po
Władstawie
Waślickim
(fotografie oraz
11 grypsów)

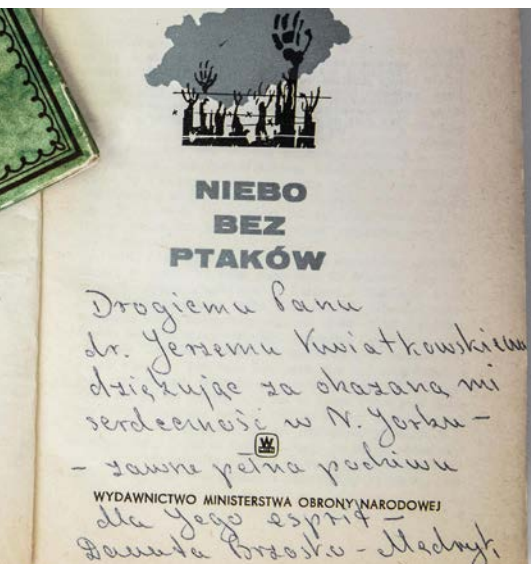

Portret olejny
przedstawiający
Jerzego
Kwiatkowskiego
autorstwa Eduarda
Adriana Dusska,
1914 rok

Porcelanowy kubek z sygnaturą „Victoria Wafflen SS” (dar od Justyny Wakuta-Król)

Wśród pamiątek znalazło się 28 książek z biblioteczki Kwiatkowskiego. Część z nich posiada dedykacje, m.in. Danuty Brzosko-Mędryk *Niebo bez ptaków*, Zacheusza Pawłaka *Przeżytem*, Antoniego Gładysza *Piekło na ziemi*, Juliusza Szygowskiego *Tak się zaczynało* oraz badacza historii Bukowiny, Emila Biedrzyckiego

Portret matki J. Kwiatkowskiego, Julii z Cegleckich

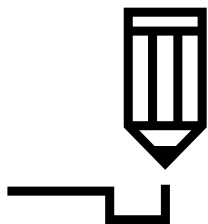
Bezcenne pamiątki

Pod koniec grudnia 2019 roku otrzymaliśmy od Ericha Schielego z Nowego Jorku **pamiątki należące do Jerzego Kwiatkowskiego**, autora najstynniejszej relacji o niemieckim obozie koncentracyjnym KL Lublin pt. *485 dni na Majdanku*. Na darowiznę składają się: portret olejny autora obozowych wspomnień pędzla Eduarda Adriana Dusska z czasów I wojny światowej, zdjęcia rodziny Kwiatkowskich oraz rodzinnego dworu w Czerniowcach, jak również książki z osobistej biblioteczki, część z dedykacjami. Kolekcja i pozyskane informacje wzbogacą nasze archiwum, a także wykorzystane zostaną w przygotowywanej przez nas wystawie, której otwarcie planujemy w lipcu 2020 roku.

Dodatkowo w 2019 roku do Archiwum Państwowego Muzeum na Majdanku trafiło **155 cennych darów**. Większość z nich została przekazana przez dzieci oraz wnuki byłych więźniów. Znajdują się w nich: oryginalne **dokumenty m. in. dotyczące dr. Jana Klonowskiego** oraz **pamiątki po prof. Romualdzie Sztobie, fotografie Kurta Wojciecha Szczudły, książki należące do Stefanii Błońskiej, korespondencja oraz kartki pocztowe, grypsy Władysława Waślickiego**, wspomnienia z pobytu oraz **ucieczki z obozu na Majdanku Pawła Bojarskiego**.

Kolekcja zbiorów muzealiów naszego Muzeum powiększyła się także o **kubek porcelanowy** z sygnaturą „Victoria Wafflen SS” oraz **chustkę byłej więźniarki Zoji Bogdanovej**, którą nosiła wychodząc z obozu KL Lublin.

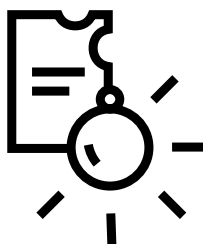
Edukacja

Przeprowadziliśmy 119 lekcji muzealnych (w tym 92 w ramach programu Kultura Dostępna) oraz 12 warsztatów na rzecz osób z niepełnosprawnościami i grup wykluczonych.

Katalog naszej biblioteki liczy 13 986 rekordów.

Muzealia

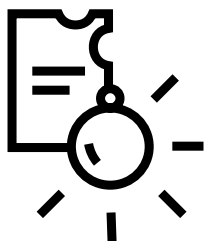
Zbiory muzealiów liczą 320 521 obiektów, w tym:

299 744 obiekty w Państwowym Muzeum na Majdanku

3016 obiektów w Muzeum i Miejscu Pamięci w Bełżcu

11 052 obiekty w Muzeum i Miejscu Pamięci w Sobiborze

Muzealia

W 2019 r. nasze zbiory powiększyły się o 5323 muzealia.

W 2019 r. zabiegom konserwatorskim poddano łącznie 20 225 muzealiów ruchomych oraz 4 baraki więźniarskie.

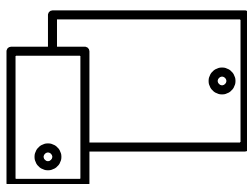
Archiwum

Zdigitalizowaliśmy 597 dokumentów i fotografii. Zakonserwowaliśmy 158 dokumentów z zasobu archiwalnego PMM.

Udostępniliśmy 3989 skanów i kserokopii materiałów archiwalnych.

Muzeum w internecie

657 924 odwiedzin strony internetowej w 2019 r.

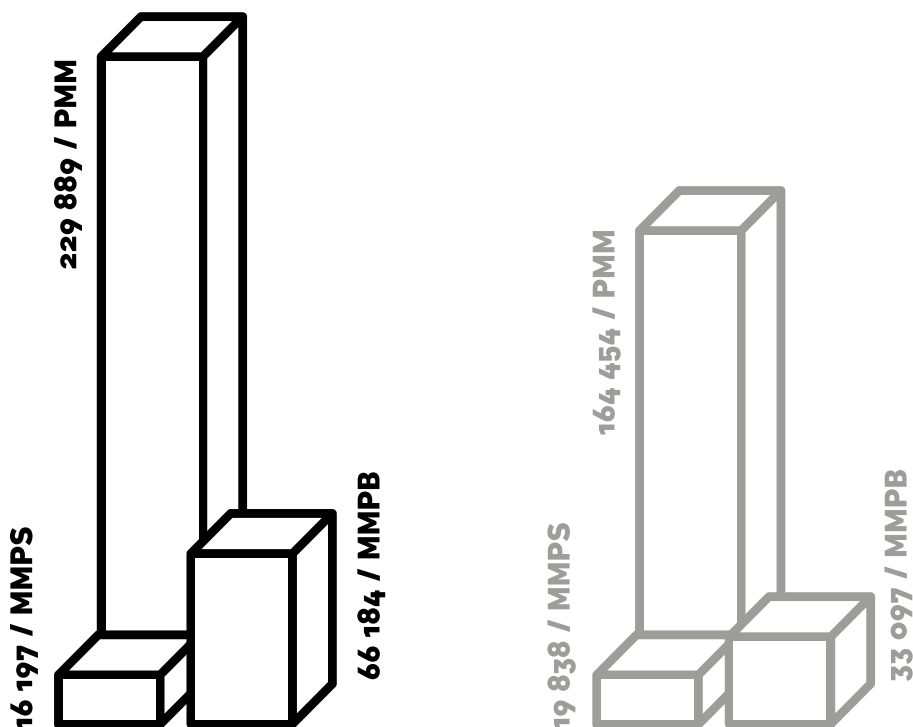
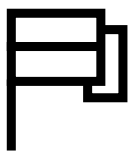
**6400 polubień strony na Facebooku
1400 obserwujących na Twitterze**

Frekwencja

**PMM Państwowe
Muzeum na
Majdanku**

**MMPB Muzeum
i Miejsce Pamięci
w Bełżcu**

**MMPS Muzeum
i Miejsce Pamięci
w Sobiborze**

2019**312 270****2018****217 389****Z kraju****50 502 / zwiedzających w grupach****(1608 grup)****162 335 / indywidualnie****Z zagranicy****86 425 / zwiedzających w grupach****(1815 grup)****13 008 / indywidualnie**

Z wybranych
państw

Izrael / 67 358

USA / 6419

Niemcy / 3551

Ukraina / 3153

Kanada / 1761

Liczba wszystkich
grup oprowadzonych
przez pracowników
PMM i przewodników
z zewnątrz

1534 grupy (36 991 osób)

w tym:

1233 grupy (32 245 osób) polskie
i 301 grup (4746 osób) z zagranicy

- **pracownicy PMM oprowadzili**
359 grup (7794 osoby)
- **studenci współpracujący z Muzeum**
oprowadzili 765 grup (15 144 osoby)
- **wolontariusze oprowadzili**
20 grup (409 osób)
- **przewodnicy zewnętrzni**
oprowadzili 390 grup (13 644 osoby)

Prezydent Ukrainy **Petro Poroszenko** podczas wizyty w Państwowym Muzeum na Majdanku. Jego pobyt w Lublinie związany był m.in. z zainaugurowaniem budowy pomnika bł. ks. Emiliana Kowcza – męczennika Majdanka

Mirella Rusek-Pora (Dział Edukacji PMM) podczas lekcji muzealnej dla młodzieży

Wystawia „**Sowiecki obóz filtracyjny NKWD na Majdanku**” powstała w ramach sierpniowego „**Weekendu z historią**”. Urządzono ją w miejscu autentycznym – w baraku nr 1 na III polu więźniarskim, gdzie w sierpniu 1944 roku przetrzymywano żołnierzy Armii Krajowej i Batalionów Chtopskich

Remont najważniejszych obiektów muzealnych

W roku 2019, dzięki dofinansowaniu ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, rozpoczęliśmy remont i konserwację baraku nr 41 (łazienki męskiej) oraz bunkra komór gazowych. Po zabezpieczeniu terenu zostały przeprowadzone następujące prace: zdemontowano wtórne opaski odwadniające i odkrywki fundamentów, zabezpieczono fragmenty tynków sufitowych zagrożonych odpadnięciem, rozebrano deski szalunkowe, pokrycie i poszycie dachowe, oczyszczono tynki wewnętrzne i elementy więźby dachowej, usunięto części wtórnych wylewek betonowych, podmurówek oraz uzupełnień tynków, wymieniono uszkodzone elementy konstrukcyjne, wykonano część doziemnej instalacji odgromowej, izolację ścian fundamentowych oraz mur oporowy wokół drewnianej części baraku, oczyszczono i zakonserwowano metalowe elementy łazienki i baraku. W grudniu zdemontowaliśmy namiot osłaniający obiekt w trakcie konserwacji.

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**

Projekt realizowany jest dzięki dotacji celowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

Muzeum i Miejsce Pamięci w Sobiborze powstaje według projektu architektoniczno-artystycznego opracowanego przez zespół architektów w składzie: **Marcin Urbanek, Piotr Michalewicz, Łukasz Mieszkowski i Marcin Tański**. Autorem aranżacji plaszczynnej wystawy stałej jest firma **Kłaput Project**

Nowe muzeum

W 2019 roku ukończona została nowo zaprojektowana przestrzeń pamięci z nowoczesnym i funkcjonalnym budynkiem.

Budowa Muzeum i Miejsca Pamięci w Sobiborze odbywa się w ramach projektu nadzorowanego przez Międzynarodowy Komitet Sterujący, w którego skład wchodzi Polska, Holandia, Słowacja i Izrael. Prace rozpoczęły się w 2017 roku. W pierwszej fazie skupiono się na zabezpieczeniu polany masowych mogił, którą pokryto białym kamieniem i geowłókniną.

Drugim etapem było wybudowanie pawilonu muzealnego, w którym prezentowana będzie wystawa na temat historii obozu zagłady.

W 2019 roku trwały prace związane z wykończeniem obiektu. Prowadzone były również działania wokół budynku przygotowujące teren dla przyszłych zwiedzających.

Opracowany został poza tym projekt aranżacji plastycznej ekspozycji wraz z dokumentacją wykonawczą. Wystawa, według scenariusza zespołu pracowników Muzeum: dra Tomasza Kranza, dra hab. Dariusza Libionki oraz Krzysztofa Banacha, będzie ukazywać historię obozu zagłady w Sobiborze z uwzględnieniem losów poszczególnych ofiar w szerokim kontekście działania aparatu eksterminacji ludności żydowskiej w okupowanej przez nazistowskie Niemcy Polsce i Europie.

Rozstrzygnięcie konkursu na projekt aranżacji wystawy stałej „SS-Sonderkommando Sobibor. Niemiecki obóz zagłady 1942–1943”

Wnętrze Muzeum i Miejsca Pamięci w Sobiborze

Wizyta studyjna twórców wystawy stałej w Sobiborze w archiwum instytutu badawczego NIOD w Amsterdamie

Konserwacja reliktów sobiborskich

W wyniku wieloletnich badań archeologicznych na terenie byłego obozu zagłady w Sobiborze wydobyto 11 000 artefaktów. Po odpowiednich pracach konserwatorskich część z nich stanie się ważnym elementem planowanej ekspozycji stałej. W minionym roku przeprowadzono konserwację ponad 500 reliktów. Są to głównie przedmioty należące do ofiar, ale także elementy wyposażenia obozu oraz infrastruktury obozowej.

Aby uchronić je przed postępującymi procesami degradacyjnymi, niezbędne były skomplikowane zabiegi konserwatorskie oczyszczające przedmioty z rdzy i osadów ziemnych, zatrzymujące korozję metali oraz osadzanie się różnego rodzaju nalotów.

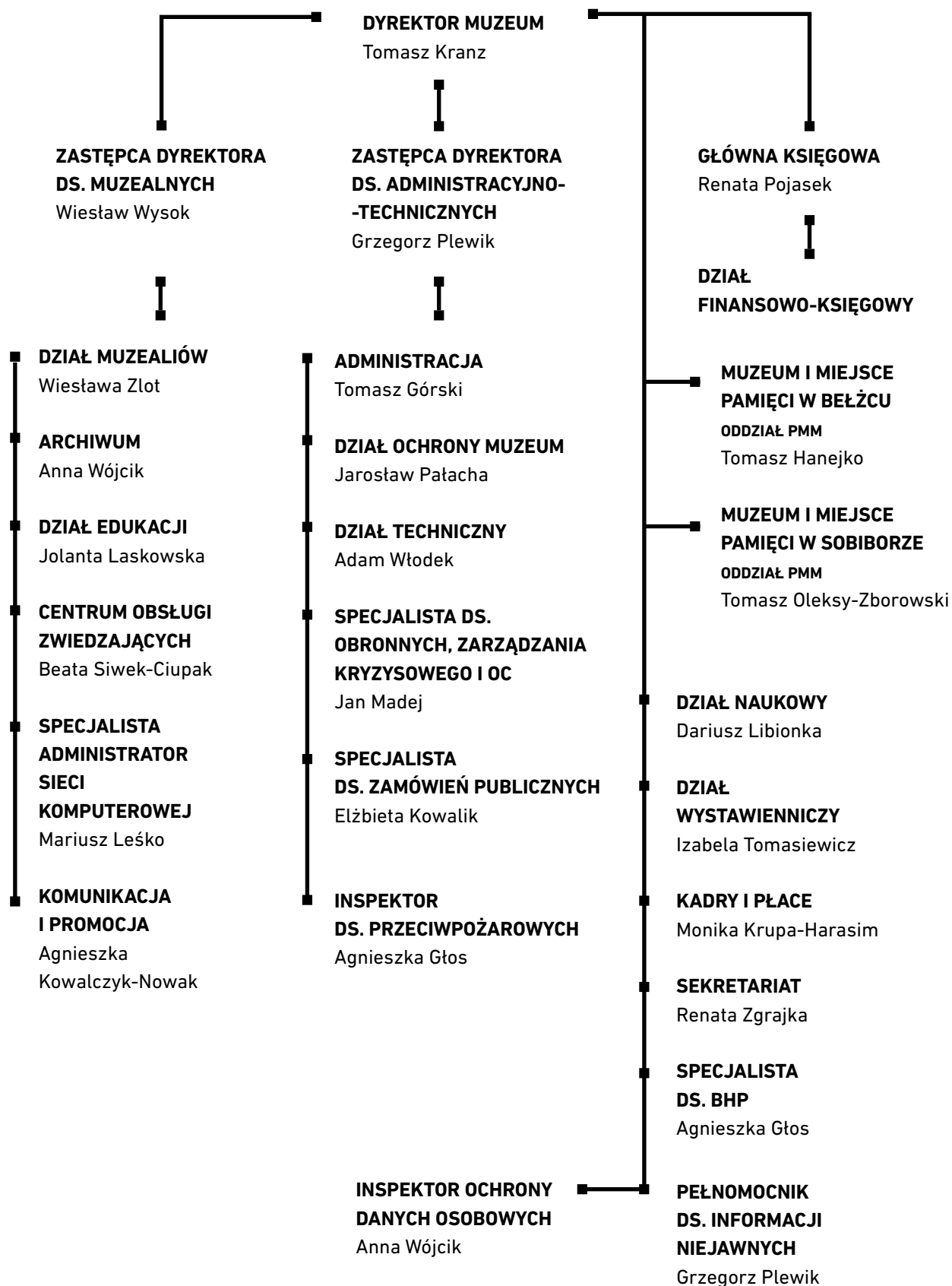
Zabezpieczono również pnie drzew, wykorzystane jako elementy ogrodzenia obozu, z wrośniętym w korę drutem kolczastym oraz fragment ściany baraku.

W ubiegłym roku konserwacji poddano niewielkie aluminiowe pojemniki, emaliowane miski i kubki, fragmenty sztuców i nożyczek. Zabezpieczono także stalowe druty kolczaste, tuski karabinowe, haki, gwoździe, narzędzia oraz kawałki szyn i podkładów kolejowych, używanych przez załogę obozu jako ruszty spaleniskowe do palenia ciał osób zamordowanych w komorach gazowych

Struktura Państwowego Muzeum na Majdanku

dr hab. Andrzej Stępnik – przewodniczący
Zdzisław Badio
Anna Fic-Lazor
Michał Karapuda
Anna Krawczyk
Władysław Marek Kunicki-Goldfinger
dr hab. Hubert Łaskiewicz
dr Luba Matraszek
Andrzej Miskur
Waldemar Podsiadły
Adam Siwek
dr hab. inż. Bogusław Szmygin
Jarosław Szymczyk
Jacek Welter
dr hab. Anna Ziębińska-Witek

DZIAŁ MUZEALIÓW

kierownik: Wiesława Złot

tel. 81 710 28 25 / zbiory@majdanek.eu**ARCHIWUM**tel. 81 710 28 60 / archiwum@majdanek.eu

kierownik: Anna Wójcik / tel. 81 710 28 55

DZIAŁ NAUKOWY

kierownik: Dariusz Libionka

tel. 81 710 28 29 / naukowy@majdanek.eu**DZIAŁ WYSTAWIENNICZY**

kierownik: Izabela Tomaszewska

tel. 81 710 28 64 / wystawy@majdanek.eu**DZIAŁ EDUKACJI**

kierownik: Jolanta Laskowska

tel. 81 710 28 35 / pedagogika@majdanek.eu**DZIAŁ OCHRONY MUZEUM**

kierownik: Jarosław Pałacha

tel. 81 710 28 28 / j.palacha@majdanek.eu**DZIAŁ FINANSOWO-KSIĘGOWY**

główny księgowy: Renata Pojasek

tel. 81 710 28 23 / ksiegowosc@majdanek.eu**SEKCJA DS. KADROWO-PŁACOWYCH**

kierownik: Monika Krupa-Harasim

tel. 81 710 28 37 / kadry@majdanek.eu**DZIAŁ ADMINISTRACYJNO-GOSPODARCZY**

kierownik: Tomasz Górski

tel. 81 710 28 30 / t.gorski@majdanek.eu**DZIAŁ TECHNICZNO-KONSERWATORSKI**

kierownik: Adam Włodek

tel. 81 710 28 39 / a.wlodek@majdanek.eu

Państwowe Muzeum na Majdanku

Niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1941–1944)

Od ponad 75 lat misją Muzeum jest podtrzymywanie i pielęgnowanie pamięci o miejscach, które znajdują się pod naszą opieką. Poprzez codzienną pracę wielu pokoleń muzealników polegającą na upamiętnianiu ofiar, ochronie zachowanych obiektów oraz dokumentowaniu historii niemieckiego obozu koncentracyjnego na Majdanku, a także niemieckich obozów zagłady w Bełżcu i Sobiborze, chcemy i zobowiązujemy się przekazać kolejnym generacjom tę bolesną historię, będącą przestrogą i nauką dla nas wszystkich.

SEKRETARIAT

Renata Zgrajka

tel. (+48) 81 710 28 21

sekretariat@majdanek.eu

CENTRUM OBSŁUGI ZWIEDZAJĄCYCH

tel. (+48) 81 710 28 33 / centrum@majdanek.eu

kierownik: Beata Siwek-Ciupak / tel. 81 710 28 24

kiosk@majdanek.eu (księgarnia)

KOMUNIKACJA I PROMOCJA

Krzysztof Stanek

tel. (+48) 81 710 28 31

k.stanek@majdanek.eu

ul. Droga Męczenników Majdanka 67

20-325 Lublin

tel. (+48) 81 710 28 21

fax (+48) 81 710 28 65

www.majdanek.eu

Od marca do grudnia 1942 roku w Bełżcu działał obóz natychmiastowej zagłady dla Żydów – pierwszy tego typu ośrodek uruchomiony w ramach ludobójczej operacji zwanej „Aktion Reinhardt”, która była integralną częścią nazistowskiego planu eksterminacji Żydów europejskich. W komorach gazowych Bełżca zgładzono ponad 430 tys. żydowskich mężczyzn, kobiet i dzieci. Większość zamordowanych stanowili Żydzi polscy z dystryktu krakowskiego, galicyjskiego i lubelskiego, ale wśród ofiar byli też Żydzi słowaccy, czescy, niemieccy i austriaccy. Po zakończeniu palenia ciał pomordowanych w czerwcu 1943 roku obóz został zlikwidowany. Rozebrano zabudowania i zatarto niemal wszystkie ślady zbrodni.

Muzeum **i Miejsce Pamięci** **w Bełżcu**

**Niemiecki nazistowski obóz zagłady
(1942–1943)**

Muzeum i Miejsce Pamięci w Bełżcu powstało w roku 2004 jako oddział Państwowego Muzeum na Majdanku. Do naszych głównych zadań należy dokumentowanie i upamiętnienie ofiar niemieckiego obozu zagłady w Bełżcu. Prowadzimy działalność w zakresie edukacji historycznej i świadczenia usług przewodnickich. Na stałej wystawie historycznej prezentujemy dzieje SS-Sonderkommando Belzec na tle nazistowskiej polityki eksterminacyjnej wobec Żydów. Ekspozowane są tam przedmioty znalezione podczas prac archeologicznych, m.in. prywatne rzeczy osób zgładzonych w obozie. Ofiary obozu upamiętnia pomnik-cmentarz. Centralną część tworzy wzgórze z masowymi grobami, które przecina wąska droga nazywana Szczeliną. U jej wylotu, w miejscu przypuszczalnej lokalizacji komór gazowych, znajduje się Nisza Ohel z imionami pomordowanych.

KIEROWNIK MUZEUM

Tomasz Hanejko
t.hanejko@belzec.eu

SEKCJA DS. OBSŁUGI ZWIEDZAJĄCYCH I EDUKACJI
muzeum@belzec.eu

PUNKT INFORMACYJNY MUZEUM
rezerwacje@belzec.eu

Muzeum i Miejsce Pamięci w Bełżcu
Oddział Państwowego Muzeum na Majdanku
ul. Ofiar Obozu Zagłady 4
22-670 Bełżec
tel. (+48) 84 665 25 10

Obóz zagłady w Sobiborze funkcjonował w strukturach „Aktion Reinhardt” od maja 1942 do października 1943 roku. Zamordowano w nim ok. 180 tys. Żydów. Liczba ta obejmuje: żydowskich mieszkańców Lubelszczyzny, Żydów z Holandii, Słowacji, Czech, Francji, Niemiec i Białorusi. 14 października 1943 roku w obozie wybuchło powstanie, w wyniku którego część więźniów zdołała zbiec. Niedługo po tym obóz zlikwidowano, wysadzając w powietrze budynek z komorami i demontując praktycznie wszystkie zabudowania.

Muzeum **i Miejsce Pamięci** **w Sobiborze**

**Niemiecki nazistowski obóz zagłady
(1942–1943)**

Muzeum i Miejsce Pamięci w Sobiborze jest oddziałem Państwowego Muzeum na Majdanku od 2012 roku. Historia upamiętnienia miejsca po obozie zagłady sięga roku 1965, kiedy stworzono koncepcję instalacji rzeźbiarskiej z tablicą pamiątkową poświęconą ofiarom. Muzeum z niedużą wystawą historyczną powstało niespełna 30 lat później, a gruntowne prace archeologiczne rozpoczęto w 2000 roku. Ich efekty w postaci tysięcy relikwów, przedmiotów osobistych po zamordowanych Żydach i śladów topografii obozu stały się kanwą dla nowej ekspozycji muzealnej.

KIEROWNIK MUZEUM
Tomasz Oleksy-Zborowski
info@sobibor-memorial.eu

Muzeum i Miejsce Pamięci w Sobiborze
Oddział Państwowego Muzeum na Majdanku
Stacja Kolejowa Sobibór 1
22-200 Włodawa
tel./fax (+48) 82 572 60 30

WYDAWCA

Państwowe Muzeum na Majdanku
ul. Droga Męczenników Majdanka 67
20-325 Lublin

REDAKCJA

Katarzyna Boraca, Krzysztof Stanek

KOREKTA

Dorota Niedziatkowska, Magdalena Petruk, Lech Remiszewski, Joanna Cieślik

PROJEKT GRAFICZNY, SKŁAD

Ewelina Kruszewska, Izabela Tomasiewicz

ZDJĘCIA

Szymon Bednarz
Katarzyna Boraca
Kazimierz Chmiel
Idea Studio s.c.
Jarosław Joniec
Agata Kasjan
„Kłaput Project” s.c.
Ewelina Kruszewska
Motion Pikczer
Lech Remiszewski
Mirella Rusek
Krzysztof Stanek
Izabela Tomasiewicz
Studio Yeloow

ISBN

978-83-62816-59-0

Copyright by © Państwowe Muzeum na Majdanku
Lublin 2020

DRUK

Printma

**Państwowe Muzeum
na Majdanku**

facebook.com/Majdanek.Memorial

[@MajdanekMuseum](https://twitter.com/MajdanekMuseum)

[youtube.com/
panstwowemuzeumnamajdankulublin](https://youtube.com/panstwowemuzeumnamajdankulublin)

**Państwowe Muzeum
na Majdanku**

WWW.MAJDANEK.EU